

Note asupra decorului unor statuete gumelnițene

Radian-Romus ANDREESCU*

Abstract: *This paper analyzes an important issue, namely the meaning of décor found on some figurines from Gumelnița culture. The decoration of Gumelnița figurines is usually standardized, with two main types, each with variants. Along with two types of decoration found on the majority of figurines, there are a few pieces with a special décor. This is the case for five figurines which even though are decorated with geometric elements specific for Gumelnița figurines, stand out from the rest by the combination and display of these elements on the body and legs of figurines.*

This décor can be considered as an element for identifying a personage which plays a certain role within Gumelnița society, an important role considering the rarity of this type of ornament. The personage can be a community leader or a representation of a divinity. It is important to notice that the personage represented by these figurines is of feminine sex.

Rezumat: *Articolul de față tratează un subiect deosebit de interesant, acela al semnificației decorului de pe unele statuetă gumelnițene. Decorul statuetelor gumelnițene este în general standardizat, putând fi încadrat în două tipuri cu anumite variante. Pe lângă aceste două tipuri de decor care se regăsesc pe majoritatea statuetelor, există câteva piese care au unul deosebit. În cazul de față sunt prezentate cinci statuete care, deși decorate cu elemente geometrice comune plasticii gumelnițene, se deosebesc de restul prin combinarea și dispunerea acestor elemente pe trunchiul și picioarele statuetelor.*

Acest decor poate fi un element de personalizare, identificare a unui personaj care joacă un anumit rol în cadrul comunității sau societății gumelnițene, rol important dacă avem în vedere raritatea acestui tip de decor. Personajul poate fi un lider al comunității sau poate o reprezentare a unei divinității. Un fapt important este acela că personajul reprezentat de aceste statuete este de sex feminin.

Keywords: *Anthropomorphic figurine, decoration, identity, personage, community.*

Cuvinte cheie: *Statuetă antropomorfă, decor, identitate, personaj, comunitate.*

◆ Statuetele antropomorfe reprezintă desigur unul dintre cele mai interesante și incitante capitole ale civilizației gumelnițene. De-a lungul timpului, numeroase studii au fost dedicate diverselor aspecte ale plasticii antropomorfe. Decorul statuetelor antropomorfe este unul din aspectele care au atras atenția în mod special cercetătorilor (P. Biehl 2003).

În ultimii ani, acest subiect a constituit o preocupare permanentă a noastră, analiza detaliată a motivelor decorative relevând faptul că există anumite tipare utilizate în decorarea statuetelor (R. Andreescu 2002). Statuetele aparținând culturii Gumelnița au în principal două tipuri de decor. Primul este format din benzi afrontate și/sau benzi orizontale, plasate pe fața și pe spatele trunchiului statuetelor. Al doilea tip constă din linii oblice combinate cu elemente geometrice. Majoritatea statuetelor descoperite până acum au în mod definitoriu, în privința decorului, elementele celor două tipuri menționate. În numai câteva cazuri aceste elemente sunt combinate între ele sau cu alte elemente. Spre exemplu unele statuetă au la gât o bandă cu diverse elemente geometrice la interior. Altele au benzi la mijloc, sau diverse elemente geometrice pe picioare. Pe picioare, mai precis pe gambe, cele mai multe statuete au o combinație de benzi afrontate, uneori cu linii în interiorul lor. Rezumând, se poate spune că motivele decorative principale se întâlnesc pe trunchiul statuetelor, combinate cu alte motive aflate pe gât sau picioare (R. Andreescu 2006, p. 159-171).

Cercetările arheologice în așezările gumelnițene au scos la lumină câteva statuete care se remarcă printr-un decor deosebit.

Una dintre ele a fost descoperită în așezarea gumelnițeană de la Glina. (pl. 1/1, 2/1). Statuetei îi lipsesc capul, partea superioară a trunchiului și brațele, rupte din vechime. Genunchii sunt ușor flexați dar statueta nu pare a fi de tipul celor așezate. Pântecul este bombat. Decorul incizat al acestei statuete este complex și extrem de interesant. Astfel, la partea inferioară a trunchiului, pe spate, are un dreptunghi cu laturile arcuite, cu incizii la interior. La mijloc, în partea din față are o bandă în care se află câteva elemente geometrice, romburi probabil, cu laturile neglijent trasate, care au la interior cercuri. Aceste elemente sunt despărțite de linii oblice care par a împărți banda în cel

* Muzeul Național de Istorie a României, Calea Victoriei, nr. 12, sector 3, București; radian_romus@yahoo.com

puțin două sectoare. La capete, aceste linii par a forma, împreună cu alte incizii, un triunghi cu un mic cerc la interior. Nu este foarte clar cum se termină această bandă pe părțile laterale ale corpului. Într-o parte pare a fi un capăt de bandă cu capetele ascuțite, specifică decorului gumelnițeană. În cealaltă parte banda se îngustează și are sub ea un fel de spirală. Pe spate, la partea superioară a feselor, are două cercuri cu scrijelituri la interior. Triunghiul sexual are la interior o spirală neglijent trasată, cu multe scrijelituri.

Pe picioare are linii oblice care par a fi legate de două spirale plasate pe lateralul lor. Deasupra genunchilor sunt linii horizontale care le mărginesc pe cele oblice, iar sub ele câte trei mici triunghiuri. Deosebit de interesant este decorul de pe părțile laterale ale picioarelor. Pe șolduri se află câte un romb, destul de aproximativ trasat, care are la interior linii care unesc colturile acestuia și îl împart în patru sectoare, cu scrijelituri la interior. Aceste romburi sunt încadrate de un fel dreptunghiuri cu laturile arcuite spre interior (asemănătoare cu cel de pe spatele statuetei), dar trasate destul de neglijent și din această cauză abia vizibile. Pe spate, la partea inferioară a feselor, întâlnim aceleași dreptunghiuri cu laturile arcuite. Sub ele, liniile horizontale se închid, pe linia care separă picioarele, în benzi afrontate cu capetele ascuțite. Pe gambe se află obișnuitele benzi afrontate de data aceasta neglijent trasate și fără capete triunghiulare. Glezna este marcată de un cerc. Decorul a fost încrustat cu pastă albă și pe alocuri se mai văd urme de vopsea roșie, sugerând faptul că, cel puțin o parte a statuetei, a fost acoperită cu această culoare. Statueta reprezintă un unicat în plastica antropomorfă gumelnițeană prin combinarea motivelor decorative și prin modul de realizare a decorului (R. Andreescu 2002, p. 28, pl. 6/3).

Această statueta este singura de acest tip descoperită până acum la nordul Dunării. La sudul Dunării în schimb, cercetările arheologice au scos la lumină mai multe piese asemănătoare cu statueta descrisă mai sus.

Cea mai interesantă a fost descoperită relativ recent în situl de la Diadovo, Stara-Zagora (pl. 1/2), în partea de sud a Bulgariei (D. Gergova *et alii* 2008, p. 107, fig. 3). Statueta are lipsă doar gamba piciorului stâng. Este o reprezentare "clasică" a unei statuete antropomorfe gumelnițene, cu capul discoidal, cu lobii urechilor perforați, ochii figurați prin incizii în formă de arc de cerc, nasul puternic reliefat și gura crestată. Brațele sunt întinse lateral, sânii sunt figurați prin două mici proeminențe, abdomenul este bombat. Statueta este ușor aplecată în față. Decorul constă într-o combinație de elemente geometrice asemănătoare cu cele de pe piesa de la Glina, dar mai îngrijit executat (cel puțin așa reiese din ilustrația avută la dispoziție). Astfel, ca și piesa descrisă mai sus, statueta de la Diadovo are la mijloc o bandă orizontală incizată, împărțită în patru sectoare prin linii oblice. Două sectoare, în formă de romb, au la interior câte un cerc (cel puțin unul este vizibil). Dublarea liniilor oblice a dus la apariția, alături de romburi, a unor triunghiuri. În părțile laterale se află câte un element ce pare a fi o spirală. Pe spate, banda are capetele terminate cu obișnuitele prelungiri triunghiulare cu o linie orizontală pe mijloc. Sub ele, la partea superioară a feselor, se află câte un cerc.

Pe picioare, sub triunghiul sexual incizat, cu o linie verticală la interior, se află câteva linii oblice. Deosebit de interesante sunt elementele plasate pe șolduri. Este vorba despre un romb înconjurat de patru dreptunghiuri care au laturile arcuite, decor asemănător cu cel de pe piesa de la Glina. Deasupra unor proeminențe ce par a figura genunchiul se află o bandă care se termină în lateral cu o margine triunghiulară. Pe gambe statueta nu are nici un decor, respectiv obișnuitele benzi afrontate.

Analiza detaliată a celor două statuete aduce câteva interesante observații. Statuetele au o morfologie asemănătoare chiar dacă cea de la Glina are picioarele ușor flexate și șoldurile mai arcuite. Ambele statuete au pântecul bombat și fesele reliefate. Brațele sunt întinse lateral. Elementul cel mai important este decorul care are foarte multe elemente comune.

Astfel, pe statueta de la Glina apar câteva elemente în plus cum ar fi spirala din triunghiul sexual sau triunghiurile de la genunchi. Interesant este faptul că statueta de la Diadovo nu are un element comun multor statuete, acele benzi afrontate plasate pe gambe. Principalele elemente ale decorului, benzile, romburile, triunghiurile precum și amplasarea lor pe corp este aproape identică pe ambele statuete, dar în cazul statuetei de la Glina decorul este mai neglijent executat. Sugestive sunt în acest sens banda de la mijloc, dar mai ales combinația de romburi înconjurate de dreptunghiuri cu laturile arcuite de pe părțile laterale ale picioarelor. Aceste combinații sunt clar marcate pe statueta de la Diadovo în timp ce pe statueta de la Glina ele sunt mai greu de recunoscut datorită neîndemânării cu care au fost executate. Impresia lăsată de această din urmă piesă este aceea că decorul ei este executat după un canon precis care combină anumite elemente, dar că cel care l-a făcut nu era foarte îndemânatic și poate nici nu știa foarte bine combinația precisă a acestor elemente. Probabil că a

Încercat să suplinească acest lucru printr-o adevărată risipă de mici incizii sau scrijelituri, aflate pe tot corpul statuetei, fapt destul de rar în plastica gumelnițeană.

O statueta cu un decor asemănător a fost descoperită în situl de la Pcelarovo, (pl. 2/2). Statueta are un decor incizat și, din ilustrația disponibilă, se văd elemente comune cu cele două statuete de mai sus, cum ar fi romburile de pe șolduri înconjurată de dreptunghiuri cu laturile arcuite sau decorul de linii și benzi de pe picioare. Statueta nu are cap și brațe, rupte din vechime, iar sânii sunt reprezentați prin două mici proeminente (R. Mitkova 2005, Tab. IV). Alte două piese fragmentare au fost descoperite la Hotnița (pl. 2/3), respectiv Ruse (pl. 2/4), în partea nordică a Bulgariei (R. Mitkova 2005, Tab. V/5; VIII/5). Ambele piese au, destul de neîndemânatic executate, elemente comune de decor cu statuetele de mai sus. Este vorba despre romburile înconjurată de dreptunghiurile cu laturile arcuite și cercurile de deasupra fesei în cazul piesei de la Hotnița.

Analiza acestor statuete permite formularea unor ipoteze în legătură cu decorul și rolul acestuia în societatea gumelnițeană.

În primul rând, să remarcăm faptul că statuetele cu un astfel de decor sunt foarte rare, deocamdată numai cinci piese (chiar dacă mai există piese inedite în colecțiile unor muzee numărul lor tot ar fi foarte mic raportat la numărul total al statuetelor gumelnițene).

Un fapt interesant îl reprezintă modul de realizare a decorului. Dacă pe statueta de la Diadovo (se pare că și pe cea de la Pcelarovo) decorul este relativ îngrijit executat, pe cea de la Glina dar mai ales pe cele de la Hotnița și Ruse decorul este destul de neîndemânatic făcut, cu multe scrijelituri în cazul celei de la Glina. O ipoteză plauzibilă este aceea că pentru fiecare tip de decor există un model inițial, un arhetip care este apoi imitat cu mai mult sau mai puțin succes în aria civilizației respective. În mod firesc decorul inițial suferă schimbări de-a lungul timpului, apar noi elemente, altele se modifică, estompează sau chiar dispar.

Care este semnificația acestui decor? În general, teoriile despre semnificația decorului plasticii gumelnițene merg de la reprezentarea unor veșminte, eventual cu o anumită simbolistică concretizată în elementele geometrice plasate pe ele, spre existența unor tatuaje. Ipoteza tatuajului ni se pare a fi mai puțin plauzibilă dată fiind complexitatea decorului, precum și anumite elemente care mai degrabă ar sugera o piesă vestimentară. Rămân anumite elemente geometrice și combinațiile lor pe care cu greu le-am interpreta ca fiind o piesă vestimentară (vezi în cazul de față combinația de romburi și dreptunghiuri cu laturi arcuite). Lărgind aria discuției diversele elemente geometrice de pe artefactele neo-eneolitice, inclusiv plastica antropomorfa, au fost interpretate ca fiind posibile simboluri într-un adevărat "limbaj al zeitelor" (M. Gimbutas 1989) sau elemente ale unei vechi „scrieri danubiene” (H. Haarmann 2008, p. 12-46).

Privit din alt punct de vedere, strâns legat de tipul de statueta pe care este realizat, decorul ar putea fi un element de personalizare, de identificare a unui anumit personaj din cadrul comunității sau societății gumelnițene. În cazul de față personajul are un caracter special dovedit de raritatea și complexitatea decorului.

După cum aminteam la începutul lucrării decorul statuetelor gumelnițene se poate încadra în două mari tipuri cu câteva variante. Statuetele decorate astfel sunt comune pentru majoritatea așezărilor gumelnițene. Poate că și ele reprezintă un personaj oarecum comun pentru societatea gumelnițeană, cu un rol greu de precizat. În cazul statuetelor de față avem de-a face cu un tip de decor foarte rar, ceea ce ar conduce spre concluzia că personajul reprezentat de ele este unul cu o importanță deosebită în cadrul societății gumelnițene.

Raportat la nivelul unei comunități, decorul pare a fi un element de particularizare al unei așezări, așa cum reiese din exemplul sitului de la Căscioarele (VI. Dumitrescu 1965, p. 215-237). Cercetările întreprinse aici au scos la lumină un mare număr de statuete antropomorfe. O mare parte a lor are, alături de tipurile de decor generale, un decor specific format din cercuri incizate pe picioare (R. Andreescu 2002, p. 46). Tipul acesta de decor este foarte rar în alte așezări gumelnițene ceea ce ar conduce spre ipoteza ca el este specific unei anumite comunități, ducând la particularizarea ei în cadrul societății gumelnițene.

Ce reprezintă aceste personaje? Ce rol au ele în cadrul societății gumelnițene? Aici suntem pe teritoriul speculațiilor mai mult sau mai puțin întemeiate. Ipotezele pot fi abordate de pe diverse paliere. Astfel, din punct de vedere social, acestea pot fi personaje care joacă un anumit rol în viața comunității și societății gumelnițene. Importanța lor este diferită, cele care au cele două tipuri de decor comune ar putea fi personaje de rang inferior în cadrul societății, opusul lor, personaje de rang superior, fiind cele reprezentate de statuetele descrise mai sus. Decorul de pe statuetele de la Căscioarele ar particulariza o comunitate cu un anumit specific în cadrul societății gumelnițene. Această abordare la nivel social trebuie să țină cont de un lucru foarte important. Marea majoritate a

statuetelor reprezintă un personaj feminin. În condițiile unei abordări din punct de vedere social ar rezulta că personajele feminine jucau un rol important în societatea gumelnițeană, fapt mai greu de regăsit în alte categorii de materiale arheologice.

O altă abordare are în vedere aspectul spiritual al societății gumelnițene. În acest caz personajele întruchipate de statuete ar reprezenta anumite divinități, particularizate și ierarhizate în funcție de elementele decorului. Statuetele mai pot reprezenta diverse ipostaze ale aceleiași divinități după cum este posibil ca ele să ilustreze o anumită temă cultică, în care decorul, poziția în care sunt modelate statuetele, poziția brațelor, sunt legate de un anumit mit al comunității sau societății gumelnițene. Nu în ultimul rând, poate reprezenta un personaj care joacă un rol important în viața spirituală a comunității respective, de tipul șaman, preoteasă, vraci. Evident că și în această abordare avem de-a face cu un personaj, o divinitate de sex feminin.

Revenind la statutele analizate mai sus să subliniem faptul ca acest tip de decor este foarte rar. Chiar dacă are elemente comune cu celelalte tipuri de decor (benzi afrontate, diverse elemente geometrice), combinarea lor a dus la un ansamblu care se deosebește clar de celelalte tipuri de decor.

În toate aceste cazuri decorul, dincolo de funcția lui estetică, avea probabil și un alt un rol, acela de identificare, personalizare, fie a unui lider din cadrul unui grup, fie a ipostazei unei divinități.

Aceste ipoteze sunt destul de greu de validat dat fiind puținatatea datelor despre societatea gumelnițeană. Cercetările arheologice cu totul insuficiente, desfășurate pe suprafețe foarte mici, scot la lumină prea puține statuete și prea puține informații care să aducă date noi despre ansamblul civilizației gumelnițene. O analiză comparată a elementelor de decor din interiorul unei civilizații combinată cu o analiză la nivelul epocii neo-eneolitice va aduce desigur informații interesante despre acest incitant subiect al semnificației decorului de pe plastica antropomorfă neo-eneolitică.

◆ Mulțumiri

Acest studiu este realizat în cadrul proiectului finanțat de Autoritatea Națională de Cercetare Științifică, CNCS – UEFISCDI, cod PN-II-ID-PCE-2011-3-1015.

◆ Bibliografie

- R. Andreescu 2002 *Plastica antropomorfă gumelnițeană. Analiză primară.* Monografiile Muzeului Național de Istorie a României, București.
- R. Andreescu 2006 Considerații asupra decorului statuetelor gumelnițene, *CA*, XIII, București, p. 159-171.
- P. Biehl 2003 *Studien zum Symbolgut des Neolithikums und der Kupferzeit in Sudosteuroopa*, Bonn.
- VI. Dumitrescu 1965 Principalele rezultate ale primelor două campanii de săpături din așezarea neolitică târzie de la Căscioarele, *SCIV*, 16, 2, p. 215-237.
- D. Gergova et alii 2008 D. Gergova, T. Kănceva-Ruseva, H. Kamiro, T. Secune, *Proucevaniia selișna mogila Diadovo, obștina nova Zagora*, Arheologiceski otkritiia i razkopki prez. 2007 g., Sofia, p. 105-108.
- M. Gimbutas 1989 *The language of the Goddess*, Thames & Hudson, London.
- H. Haarmann 2008 The Danube Script and Other Ancient Writing System A typology of Distinctive Features, *Journal of Archaeomythology*, 4, p. 12-46.
- R. Mitkova 2005 Za edin znak ksnoeneolitna ornamentika, *Culturnite tecstove na minaloto. Nositeli i idej*, III, p. 7-20.